

यत्रतेवेदाः वेदितव्यं कर्म ब्रह्मस्वरूपं यथास्थितिं कर्मणामनुष्ठानं ब्रह्मणश्च ज्ञानं प्राप्य अनहंकारेणावस्थानं च दृश्यते स एव वेदवित् अन्यस्तु वातरेचको भस्त्रापरनामा चर्मकोशः वातवेटक इति गौडाः पठन्ति व्याचक्षते च वातवशात् वेटकः भाषकः वेटपरिभाषणे इति धातुः ॥ ४२ ॥ मानं मेयं मातृस्थितिं च वेदादिपदोपात्तां क्रमेण व्युत्पादयति सर्वमित्यादिनाऽध्यायशेषेण अस्ति वर्तमानं नास्ति अतीतानागतं तस्य सर्वस्य निष्ठास्वरूपं ॥ ४३ ॥ मानमुक्त्वा मेयमाह एषैवेति सर्वत्र सर्वेषु शास्त्रेषु एषा एकैव निष्ठा कासौ एतत् जगत् अस्ति च प्रतीतिकाले नास्ति च बाधकाले ननु घटादिरपि स्थितिकाले स्ति प्राक् प्रध्वंसाभावकाले नास्तीत्याशं कानिरासाय चकार द्वयेन समानकालिकमस्तित्वनास्तित्वधर्मद्वयं समुच्चिनोति तेन बुद्धानां प्रतीयमानमपि मायापुरवन्नास्येव अबुद्धानां च तत्त्वतोऽत्यन्तासदपि वज्रपञ्जरवद्दृढतरमस्येव एतदेव विवृणोति एतदिति विजानतः तत्त्वज्ञस्य एतत्परिदृश्यमानं वियदादि अंतं च मध्यं च अनुवाद्यापेक्षं छोबत्वं अंतश्च मध्यश्च अंतो निर्विशेषं लयस्थानं मध्यः स विशेष् लयस्थानं सत्सूत्राख्यं वस्तु तत्त्वसदिति एतदुक्तं भवति एतद्वैराजं रूपं शुद्धात् ब्रह्मणो नन्यदेवरजतमिव शुक्तेः एतन्मायाशबलादप्यनन्यत्वं कुण्डलमिव कनकात् एतत्सूक्ष्मादप्यनन्यत्वं उपनेत्रदशः स्थूलाक्षरमिव सूक्ष्मात् तेनैतदसत् अज्ञानमात्रमनिर्वचनीयमिति नन्वेक एव मायावी सर्वलयस्थानमस्तु किमिति ततो न्यन्निर्मायं कल्प्यते इति चेत् श्रुतिप्रामाण्यादिति ब्रूमः तथा हि श्रुतिः स यथा सर्वा सामपांसमुद्र एकायनमेवं सर्वेषां रूपाणां च क्षुरेकायनमिति असमुद्रदृष्टां तेन कार्यल

वेदांश्च वेदितव्यं च विदित्वा च यथास्थितिं ॥ एवं वेदविदित्याद्दुरतो न्यो वातरेचकः ॥ ४२ ॥ सर्वं विदुर्वेदविदो वेदे सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ वेदे हि निष्ठा सर्वस्य यद्यदस्ति च नास्ति च ॥ ४३ ॥ एषैव निष्ठा सर्वत्र यत्तदस्ति च नास्ति च ॥ एतदंतं च मध्यं च सच्चाऽसच्च विजानतः ॥ ४४ ॥ समाप्तं त्याग इत्येव सर्ववेदेषु निष्ठितं ॥ संतोष इत्यनुगतमपवर्गे प्रतिष्ठितं ॥ ४५ ॥ ऋतं सत्यं विदितं वेदितव्यं सर्वस्यात्मा स्थावरं जंगमं च ॥ सर्वं सुखं यच्छिवमुत्तरं च ब्रह्मा व्यक्तं प्रभवश्चाव्ययं च ॥ ४६ ॥

याधिष्ठानं मायाविनमुक्त्वा स यथासैंधवखिल्य उदके प्रास्त उदकमेवानुविलीयत इति लवणोदकदृष्टां तेन कार्यकारणो भयलयाधिष्ठानं चिन्मात्रं दर्शयति यथा उदके प्रास्तः सैंधवखिल्यस्तत्र स्वोपादानभूतमुदकं विलीयते न तु करकावत्स्वरूपमात्रेण परिमाणानतिरेकादेवं कार्यकारणेषु द्वे ब्रह्मणिलीयेते इति श्रुत्यर्थः ॥ ४४ ॥ एवं विदः समाधिव्युत्थानयोः स्थितिमाह समाप्तमिति त्याग इत्येव क्षेत्रारामगृहपशुपत्नीपुत्रशरीरेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्यहंकारांतानां त्यागे निर्विकल्पसमाधौ सत्येव सम्यगाप्तं भवति एतदेव सर्ववेदार्थः यथोक्तं वासिष्ठे निर्विकल्पसमाधिर्हि सिद्धांतः सर्ववाङ्मय इति अपि संराधने प्रत्यक्षानुमानाभ्यामिति सूत्रं च संराधने समाधौ प्रत्यक्षं श्रुतिः प्रामाण्यं प्रत्यनपेक्षत्वात् अनुमानं स्मृतिः मूलसापेक्षत्वात् दृश्यते त्वग्यया बुद्ध्या योगिनस्तं प्रपश्यन्तीति श्रुतिस्मृतिभ्यां समाधावात्मनः सम्यग्दर्शनं भवतीति सूत्रार्थः व्युत्थानावस्थामाह संतोष इति श्रुतौ हि ते ये शतं मानुषा आनंदाः स एको मनुष्यगंधर्वाणामानंदः श्रोत्रियस्य चाकामहतस्येत्यादिनोत्तरोत्तरशतगुणेषु मानुषानंदादि ब्रह्मानंदान्तेष्वानंदेषु श्रोत्रियत्वाकामहतत्वयोरनुगमो दृष्टः तत्र श्रोत्रियत्वं सर्वत्र समानं अकामहतत्वोत्कर्षादेव चानंदोत्कर्षः तस्यैव संतोषशब्दितस्य सर्वानंदेष्वनुगतस्य पराकाष्ठाव्युत्थिते ब्रह्मविदिज्ञेयेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ अपवर्गस्वरूपमाह ऋतमिति ऋतमबाधितं सत्यं सच्चत्यच्चेति सत्त्वं मूर्तामूर्तप्रपंचात्मकं तदधिष्ठानत्वात् यतः सर्वस्यात्माऽतो विदितं यतः स्थावरं जंगमं च तत्तद्देहतादात्म्यापन्नमतो वेदितव्यं सर्वमविकलं सुखं दुःखासंश्लिन्नं सुखमित्यर्थः उत्तरं सर्वोक्तं शिवं शांतं मद्देतु रीयमित्यर्थः शिवमद्वैतं चतुर्थमन्यंत इति श्रुतेः ब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यं अव्यक्तस्य प्रभव आविर्भावो यस्मात्तत्तद्देशस्याप्यधिष्ठानं अव्ययं अपरिणामित्वान्नित्यं चात् असंगं ॥ ४६ ॥